

О. М. Матковський

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ СТУДІЙ І. І. ОГІЄНКА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті запропоновано розгляд культурно-просвітницьких ідей Івана Огієнка, поданих в книзі «Українська культура». Автор репрезентує узагальнені міркування стосовно ваги дослідження І.І. Огієнка; дає оцінку праці вченого; осмислює значущість висновків І. Огієнка для розбудови національно-культурних дослідних студій; звертає увагу на окремі питання, висвітлені вченим (про багатство рідної мови, про самобутність української пісні, про художню майстерність етносоїв культури, про літературно-мистецьку творчість); підкреслює значущість висловлених думок вченого для становлення української культури в світовому вимірі.

Ключові слова: українська культура, національна культура, науково-дослідна парадигма вченого, наукова діяльність.

Постановка проблеми. І.І. Огієнко – унікальна особистість в історії нашої й світової культури, науки, державотворчої діяльності. Внесок ученого в розбудову національно-культурних студій – неоціненний. Сьогодні, на наш погляд, недостатньо звернено уваги на цілісне, глибинне осмислення роздумів І.І. Огієнка про вагу, велич і значущість нашої культури на світових теренах. Його праця «Українська культура», довгий час замовчувана, нині усвідомлено сприймається нами як ґрунтовна розвідка, що стала фундаментом для розбудови вітчизняних культурологічних студій. Висловлені в розвідці ідеї, міркування, висновки не повторюють жодне з досліджень. Зазначене мотивує актуальність обраної тематики для науково-дослідних спостережень.

Аналіз останніх досліджень. Науковий доробок ученого, його різногалузеву діяльність в різних аспектах вивчали А. Алексюк, Т. Беценко, О. Біла, А. Білан, С. Білокінь, А. Богущ, С. Болтвінець, Л. Бондарчук, А. Бурячок, С. Вардеванян, С. Гальченко, Я. Ганіткевич, С. Генік, І. Гирич, В. Головченко, О. Гривнак, Т. Гришенкова, Н. Дічек, Н. Жук, М. Жулинський, Завальнюк О., В. Задорожний, А. Качкан, Т. Ківшар, Ю. Ковалів, В. Коваль, О. Ковтун, А. Колодний, Б. Кобзар, І. Кубинська, Л. Кудрик, І. Кучинська, М. Левківський, Л. Ляхощка, В. Ляхощкий, В. Майборода, Г. Макренко, С. Мартиненко, А. Марушкевич, В. Мацько, О. Мишанич, О. Музичук, Н. Ничкало, О. Новак, М. Онуфрійчук, Г. Опанасюк, Л. Орехова, О. Пальоха, В. Пашенко, Л. Підвисоцька, Л. Полюга, Ф. Погребенник, В. Постовий, Л. Рева, Т. Роняк, Г. Сагач, М. Скалецький, С. Сохацька, Д. Степовик, М. Тимошик, З. Тіменник, І. Тюрменко, І. Федоров, Л. Федорова, Л. Філіпович, І. Шоробура та ін. Вартісними є монографія М. Тимошика, кандидатські дисертації (І. Кучинська, Л. Ляхощка, В. Мацько, А. Марушкевич, Г. Опанасюк, О. Гривнак, Т. Роняк, С. Сохацька, З. Тіменник).

На культурно-просвітницьку діяльність І.І. Огієнка звернула увагу С. Сохацька. Національна культура для І. Огієнка була найвищим мірилом та найдосконалішим еталоном буття людини. Показово, що вчений мислив не вузько, а масштабно і глобально. Він вважав, що українська культура – відкрита за своєю суттю, вона поєднує пізнання історичного досвіду рідного народу з усвідомленням його належності до загальнолюдського культурологічного процесу. Вчений високо поцінював вартісність української культури, розглядаючи її досягнення в світовому вимірі.

Мета статті: схарактеризувати значення праці Івана Огієнка «Українська культура» в історії національних науково-дослідних студій.

Основне завдання – показати значущість науково-дослідної парадигми Івана Огієнка в царині культурологічних студій.

Об’єктом наукового спостереження обрано працю Івана Огієнка «Українська культура».

Предметом наукового аналізу – концептуальні положення вченого з галузі культурологічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Український вчений Іван Огієнко, митрополит, політичний, громадський і церковний діяч улітку 1918 року виступив за сновником і став першим ректором Кам’янець-Подільського державного українського університету, в якому пізніше почав читати курс лекцій «Українська культура». Саме за цими лекціями була видана його книжка «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу». У ній знаходимо унікальні, самобутні роздуми з фактами, доказами і незаперченими міркуваннями про культуру давньої України.

Завдяки праці Івана Огієнка можна повно, вичерпно і докладно довідатись про всі надбання, що створив український народ за довгі роки свого існування. Актуальність означеної тематики і проблематики – незаперечна. Сучасний громадянин України зобов’язаний бути широко обізнаним з минулим свого народу.

На час написання книжки Україна прагнула автономії, тому науково-дослідні студії І.І. Огієнка з історії української культури давали відповідь на низку злободенних і животрепетних питань: чи справді ми маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на автономію, якої домагаємось; чи народ наш – окремих народ, чи він має свою культуру – оригінальну, своєрідну; чи справді нам потрібні окремі школи з нашою мовою, окремі університети.

На всі означені питання Іван Огієнко хотів дати якнайвичерпнішу відповідь своїми лекціями та дослідженнями. Це було особливо необхідно, оскільки тодішня Україна зазнавала неабиякої русифікації, знищувалася українська культура, а з нею і мова, освіта, історія. Митрополит казав так: «...бо коли ж наша мова має свою довгу історію, коли про цю історію можна викладати цілий курс університетський, то значить єсть справжня мова, а коли єсть окрема мова, то єсть і окремих народ» [4, с.3-4]. Іван Іванович Огієнко хотів донести автентичні, глобальні відомості про українську культуру – віковічну культуру нашого народу як нації до широкого кола читачів.

Праця І.І. Огієнка написана проникливо і щемно, з великою душевною скорботою про складні часи. Відчутне величезне вболівання за минуле народу. Емоції вченого надзвичайно палкі, чесні й щирі. Він тужить про тяжку долю, яка спіткала український народ. Якраз тоді, коли закладалась велика держава, коли можна було сподіватись на краще життя, татари вкрили наш край і «підірзали крила народу-орлу». І ця татарська неволя навіки важким тягарем лягла на його долю. Далі за татарами була Литва, а за Литвою Польща, а за Польщею Москва. Україна не могла зупинити навалу і розпочати вільне життя [4, с.4].

Історику та митрополиту Івану Івановичу Огієнко, як і всьому світові, було відомо, що наші землі – надзвичайно родючі, за що і велася споконвічна боротьба. На цих землях виріс народ-велетень, народ своєрідний, великий та сильний, талановитий та тямучий. І не дивлячись на всі перешкоди, що завжди ставали йому на дорозі, народ український утворив своє власне життя, сформував велику своєрідну культуру. Можна тільки дивуватись і благоговіти,

поділяючи емоції та переживання вченого стосовно міркувань, як наш народ, ідучи тяжким тернистим шляхом, зміг виплекати велику самобутню культуру.

Вдаючись до таких емоційно-задушевних історичних ракурсів, автор головним чином прагнув переконати, що українська культура, незважаючи на те, що зазнавала впливу політики країн-загарбників, все ж таки залишається оригінальною, своєрідною та неповторною. Показово, що І.І. Огієнко осмислив досягнення нашої культури у всіх галузях життєдіяльності етноосіїв (у музикології, мовознавстві, літературознавстві, освіті, книгодрукарстві та ін.). Автор аналізованої праці розвинуто української культури поділяє на етапи, що висвітлено у відповідних розділах: «Українська культура за давні віки» (пісенна творчість, орнамент, одяг, будівлі, право, письмо, книгодрукування, церква, освіта), «Вплив української культури на московську» (різногалузєва загарбницька діяльність Москви), «Українська культура ХІХ-го віку», «Тернистим шляхом (про кривди народів українському)».

Незрівнянними й незаперечними, на наш погляд, видаються роздуми вченого про значущість у світовому масштабі національної пісенної творчості. Він розглядав українську *пісню* як одну з ознак нашої багатой культури й яскравої талановитості. Іван Іванович Огієнко вважав, що такої пісні не має жоден з інших народів, хіба що тільки серби: «Наші пісні – це тихий рай, це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за ними... Любвні пісні рано появились в Україні і їх скоро занесено на північ» с.6 У Москві та Петербурзі в другій половині ХVІІІ століття наша народна пісня була дуже поширеною, що видно з рукописних або друкованих співаників Чулкова, Новикова й інших. В рукописах ХVІІІ століття знаходимо багато українських народних пісень, перероблених на московський лад. Мотиви нашої української народної пісні і наших старих козачих дум можна розпізнати і у церковному співі, наприклад у Лаврському. Український церковний спів подобався цареві і патріархові, і він швидко розійшовся по всій імперії. Знай російської імперії часто запрошувала до себе на службу українців-музикантів, і ті вчили їх музиці та співам. Одним з них був і наш філософ Григорій Сковорода [4, с.6].

Не полишив увагою вчений народний героїчний епос. Він підкреслював, що українські *старі думи козачі* відомі на весь світ. Наголошував на тому, що вони мають велику літературну вартість; вказував на їх ознаки, зокрема на те, що перейняті сумом, журбою і справляють велике враження навіть на чужинців: не дарма ними зацікавлена була навіть церква, що перенесла їх до свого співу. Такі пісні завжди мали, мають і матимуть вплив на ріст української національної свідомості. Із досліджень історика видно, що народ український створив свою власну музику, створив свої власні музичні інструменти – ліру, кобзу.

Іван Іванович Огієнко звернув увагу на український *орнамент*. Автор вважав, що багата, пишна природа нашого чарівного краю сама спонукала своїх мешканців до всякого роду мистецтва. Вироби із скла, глини, плетіння, ткацтво, різьба по дереву, наші вишиванки, фартухи, навіть задки на чоботях, наші килими – все це свідчить про талановитий народ, що і зміг витворити оригінальну культуру.

Дослідник помітив, що український в *гумор* відомий на весь світ. Наша народна література представляє найкращі світові зразки.

Наукові студії Івана Івановича Огієнка торкаються й української *форми письма*, що створене ще в давні часи. В найстаріші віки київський устав, а потім і півустав визнані найкращою формою письма. Коли виникло скорописне письмо, то українське письмо вважалося, на думку автора,далеко кращим за письмо московське, – «наш скоропис був своєрідним, окремим і його ви ніколи не змішаєте ні з яким другим письмом» [20]. Учений наголошує, що до створення уХVІІІ столітті у Москві нової форми скорописного письма причет-

ні українці. Та й не дивно: по всій Росії у XVIII столітті вчителями по школах були переважно українці, і саме вони вплинули на становлення письма.

Іван Іванович Огієнко переконував, що яку б сторону життя не взяли до уваги, скрізь можемо побачити, що наш народ виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою. Український народ виробив свої звичаї, зокрема, такі, як родини, хрестини, свої вірування й переконання, створив свій побут, свій зовнішній вигляд (імідж) – зачісування кіс («хохол» чи оселедець»), свій музичний інструмент (кобза, бандура), свої страви (борщ, галушки), свій танок (гопак, козачок) й усе те, що надає йому оригінальності і відрізняє від інших народів; дослідник наголошував, що колись був в українців навіть свій календар, і наш рік не співпадав з московським.

Навіть у нашій мові, як помітив і переконав І.І. Огієнко, відобразився дух народу, за коренями наших слів можна довідатись і про нашу глибоку культуру, вроджену шляхетність та благородство. За спостереженнями дослідника, давнє українське слово «дружина» (супруга) яскраво свідчить про стан нашої жінки в суспільстві, в родині, про те, що вона друг своєму чоловікові, тоді як загальнослов'янське «жена» означає лише «рождающая» [4, с.22]. Сама ж мова українська, як підкреслює вчений, всім світом визнана за одну із наймелодійніших мов. Іван Іванович Огієнко переконаний, що серед слов'янських мов наша мова найбагатша на лексику, найвизраźніша на синтаксис.

Таким чином, будучи майстром мови, у минулому студентом мовно-історичного факультету, Іван Іванович Огієнко глибоко опанував закони мовотворення. Досліджуючи рідну мову, на власному досвіді переконався в її оригінальності й неповторності. Варті уваги з цього приводу культуромовні міркування вченого. Для підтвердження роздумів про багатство української мови він навів приклад синонімічного слововживання, коли один вираз має десятки слів-відповідників: «на вираз «говорити» ми маємо: говорити, казати, балакати, гомоніти, гуторити, повідати, торочити, точити, базікати, цвенькати, бубоніти, лепетати, жебоніти, верзти, плести, герготати, бормотати – і кожне слово має свій власний одтінок... Наша мова донесла чистими силу старовини, і тому без знання нашої мови нема знання мов слав'янських)...

Зародившись десь на світінні суспільного слав'янського життя, мова наша витерпіла страшне лихоліття татарщини, пережила утиски Польщі, перенесла наскоки Москви, і проте, перегорівши як криця, дійшла до нас чистою, свіжою, музичною, незаплямованою, справді широслав'янською мовою...» [4, с.23].

У дослідженні Івана Івановича Огієнка фіксуємо міркування про назву нашого народу. Учений засвідчує, що найстаріша назва нашого народу була *руський* народ і що ця назва ще цілком залишилася в Галичині, де простий народ іменує себе так; руським народом називає себе і наш народ в межах Росії. Але пізніше, коли політичний центр зсунувся з Києва на північ, до Москви, вищі класи нашого народу занесли туди і стародавню назву Русь. От чому стару літературу нашу давно вже відібрано і давно вже «приточено» до «московської літератури». І тільки за недавні часи наука наша і московська довели несправедливість такого становища і запанувала єдина наукова думка: звати українськими всі ті твори, що написані українцями, або написані на українській землі, або ті, що мають виражені ознаки нашої мови [4, с.25].

Як бачимо, митрополит неодноразово підкреслює, що наша українська культура у всіх своїх проявах є неповторним явищем, вона відрізняється від інших культур; більше того, ознака нашої культури можна зустріти у російській, польській та інших західно- та східноєвропейських культурах. Міркування І.І. Огієнка глибокі, виважені і ґрунтовні. Вони не втратили ваги та значущості до сьогодні.

Висновки. Отже, науково-дослідну діяльність Івана Огієнка в галузі культурології сьогодні осмислюємо як життєвий подвиг. Учений не лише зібрав і подав відомості, а представив рідну культуру – фахово і професійно переконливо – як самобутній і цілісний складник світової культури, що гідний подиву, гордості і захоплення.

Список використаних джерел:

1. Дічек Н.П. Іван Іванович Огієнко / Н.П. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посібн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 552 с.
2. Кудрик Л. Іван Огієнко про формування духовної культури людини / Л. Кудрик // Укр. мова та л-ра. – 2004. – №19. – С. 19-119.
3. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І.І. Огієнко (Митрополит Іларіон) ; упоряд., автор істор. біограф. нарису та прим. М.С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
4. Огієнко І.І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в українському народному університеті / І.І. Огієнко. – К. : МП «Абрис», 1991. – 272 с.
5. Сохацька Є. Огієнко-літературознавець / Є. Сохацька // Дивослово. – 2003. – №10. – С. 63-66.
6. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності / М.С. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 229 с.
7. Тимошик М. Життєвий подвиг Івана Огієнка як взірець для наслідування / М. Тимошик // Дивослово. – 2007. – №1. – С.40-44.

In the article the consideration of cultural and educational ideas of filed I.I. Ohiyenko in the book «Ukrainian culture». By representing generalized considerations concerning the weight of research I.I. Ohiyenko; evaluates scientific work; reflects on the significance of the findings I. Ohiyenko for the development of national-cultural research studies; draws attention to specific issues highlighted scientists (the richness of the native language, Ukrainian song about the identity of the artistic skills of ethnic media culture, literary and artistic creation); stresses the importance views expressed scientist for the development of Ukrainian culture in the global context.

Key words: Ukrainian culture, national culture, scientific research paradigm scientist, scientific activity.

Отримано: 18.02.2017 р.